

De effecten van filosoferen met kinderen in de klas

Griet Galle

Prof. dr. Griet Galle is deeltijds redactiesecretaris van het Tijdschrift voor Filosofie en deeltijds docent aan het Hoger Instituut voor Wijsbegeerte (KU Leuven). Ze is coördinator van het deel filosofie binnen de Educatieve master maatschappijwetenschappen en doceert vakdidactiek filosofie en onderzoeksvaardigheden wijsbegeerte.

E-mailadres: griet.galle@kuleuven.be

1. Inleiding

De laatste jaren neemt de interesse voor filosoferen met kinderen in de klas toe, omdat het zou bijdragen aan kritisch en creatief denken, perspectiefwisseling, burgerschapszin, een open en tolerante houding, leren dialogeren en mondigheid. Maar klopt het wel dat filosoferen met kinderen deze vaardigheden en attitudes versterkt? En kan het nog op andere domeinen een positief effect hebben? Samen met de belangstelling voor filosoferen in de klas is het aantal studies naar de effecten van filosoferen met kinderen gegroeid. In een eerder artikel kon je lezen wat filosoferen in de klas is, hoe je ermee kan starten, wat de ervaringen van leraars en leerlingen zijn en waarom het een goed idee is om filosoferen op school in te voeren.¹ Dit artikel biedt je een overzicht van de resultaten van de klein- en grootschalige studies over de effecten van filosoferen met kinderen op uiteenlopende domeinen, zoals intelligentie, schoolse prestaties, taalvaardigheid, sociale vaardigheden, moreel oordeelsvermogen en gedrag. Ik beperk me tot de studies met kinderen en jongeren van vier tot veertien jaar. Ik ga ook in op de effecten voor leerlingen met speciale noden en mogelijke verklaringen voor de positieve effecten.

2. Wiskunde, begrijpend lezen en leren

In 2013 liep in Engeland een onderzoek bij meer dan 3000 leerlingen van negen en tien jaar naar het effect van filosoferen met kinderen op schoolse prestaties (wiskunde, begrijpend lezen en schrijven) en op cognitieve vaardigheden. De 48 scholen die deelnamen hadden gemiddeld een groot aantal kansarme leerlingen. De experimentele groep (1550 leerlingen in 22 scholen) filosofeerde één keer per week ca. 40 minuten gedurende iets minder dan een jaar, terwijl de controlegroep gewone lessen volgde. Na een jaar deden de leerlingen die gefilosofeerd hadden het op de nationale curriculumtesten opmerkelijk beter dan de andere leerlingen.

Voor wiskunde boekten ze een extra vooruitgang gelijk aan twee maanden onderricht. De wiskundetest bestond uit hoofdrekenen, cijferen, problemen oplossen, meetkunde en metend rekenen. Ook andere studies naar de effecten van filosoferen met kinderen stellen een vooruitgang in wiskundige vaardigheden vast.

Een aantal studies toont aan dat filosoferen een positieve invloed heeft op begrijpend lezen bij verschillende leeftijdsgroepen in de lagere school, ook nog 2,5 jaar na de filosofeersessies. Voor begrijpend lezen blijkt de impact van een uur filosoferen (soms aan de hand van een tekst) groter te zijn dan de impact van een uur taallessen. Bij het bovenvermelde Engelse onderzoek boekten de kinderen die aan de filosofeersessies hadden deelgenomen op de nationale curriculumtesten voor begrijpend lezen een vooruitgang die gelijk was aan twee maanden onderricht (in vergelijking met de leerlingen die geen filosofeersessies kregen). Dat filosoferen begrijpend lezen bevordert, kunnen we waarschijnlijk verklaren vanuit het feit dat leerlingen bij een filosofisch gesprek dialogeren over de inhoud van een (voor)gelezen tekst, betekenissen van woorden leren analyseren en verschillende strategieën leren kennen om iets te begrijpen. Als ze bijvoorbeeld samen zoeken naar een definitie van het woord 'vriend', denken ze na over wie hun echte vrienden zijn of ontleden ze in welke contexten het woord gebruikt wordt.

Veel leerlingen rapporteren een positieve invloed van het filosoferen op andere vakken. Ze merken een verbetering op van hun leerprestaties, denkkwaliteit, concentratie en

luistervaardigheid in andere lessen. De leraars melden dat de kinderen doelmatiger werken en dat ze autonomer en beter leren.

3. Cognitieve vermogens

Een groot aantal studies concludeert dat filosoferen met kinderen een positief effect heeft op de cognitieve vermogens en het hogere-orde denken stimuleert. Ze stellen een significant positief effect vast op de redeneervaardigheden, zoals analoog en inductief redeneren, vooronderstellingen detecteren, causale relaties onderscheiden, goede argumenten identificeren en een twijfelachtige autoriteit herkennen. Verder wijzen ze erop dat kinderen beter worden in logisch redeneren (ook nog 2,5 jaar na de filosofie sessies), gestructureerd denken en argumenteren. De kinderen leggen hun ideeën duidelijker uit, analyseren een probleem, trekken logische conclusies, onderbouwen hun eigen visies en die van anderen met argumenten en stellen het standpunt van medeleerlingen op een rationele manier in vraag. In andere lessen maken ze ook meer gebruik van redeneringen: ze kunnen hun ideeën vlotter verwoorden, verbinden verschillende gedachten met elkaar en geven duidelijker aan of ze het al dan niet eens zijn met een standpunt.

Verschiedende studies geven aan dat filosoferen reflectief, dieper, kritisch, onafhankelijk en metacognitief denken bevordert. Kinderen denken over iets na vanuit verschillende perspectieven, ze stellen meer vragen en trekken meer in twijfel, ze worden beter in het stellen van (diepere) vragen, leren dat niet elke vraag een juist antwoord heeft, veranderen soms van mening, waarderen uiteenlopende visies en onderzoeken vooronderstellingen. Filosoferen bevordert eveneens de verbeelding en het creatief en 'out-of-the-box'-denken. Veel studies wijzen ook op een verbeterde concentratie bij de kinderen.

De leerlingen merken de vooruitgang in hun denkvermogen zelf ook op. Eén van de leerlingen vertelt dat hij het filosoferen gebruikt wanneer hij vastzit in zijn denken. Hij luistert dan naar zichzelf en vraagt aan zijn ouders wat zij erover denken. De kinderen geven aan dat ze harder en dieper denken, ook over dingen waarover ze nog nooit gedacht hebben, en dat het helpt om beter te denken.

Wanneer de cognitieve winst omgerekend wordt naar IQ-punten, zou het om een winst van zeven punten gaan. Op cognitief vlak is filosoferen met kinderen vooral een verbale activiteit: de leerlingen onderzoeken een filosofische vraag door er samen over te praten. Bij intelligentietesten blijkt echter dat er niet alleen een positief effect is op de verbale domeinen, maar ook op het numerieke, ruimtelijke en abstracte denken. De positieve effecten op verschillende cognitieve domeinen zijn ook twee en drie jaar later nog aanwezig, wat het waarschijnlijk maakt dat ze blijvend zijn.

Hoe kunnen we verklaren dat filosoferen met kinderen een positieve invloed heeft op alle domeinen van de intelligentie, terwijl het vooral een verbale activiteit is? Omdat de leerlingen oefenen op kritisch en reflectief denken, zijn ze goed voorbereid om problemen in allerlei intelligentiedomeinen op te lossen. Filosoferen met kinderen bevat aspecten waarvan bekend is dat ze de overdracht van de cognitieve winst naar domeinen buiten het verbale bevorderen. De leerlingen stellen vragen en vormen hypothesen, ze ordenen hun ideeën en zoeken gelijkenissen tussen verschillende problemen. Ze passen de concepten die ze samen vinden toe op andere domeinen. Verder leren ze bij het filosoferen hun gedachten samenvatten en terugblikken op hun filosofie sessie, wat de metacognitie en zelfregulatie verbetert. Ook het feit dat ze hun inzicht opbouwen in een sociale context, kunnen observeren hoe medeleerlingen denken (*peer modelling*) en dat hun eigenwaarde verbeterd wordt (zie § 8), komt de intelligentie op verschillende vlakken ten goede.

4. Denken over filosofische thema's

Een leerling van 11 jaar getuigt: "Ik wist ervoor niet dat ik gedachten had over geluk en zo. Het heeft mijn visies op schoonheid doen veranderen, omdat het geholpen heeft om me te realiseren dat schoonheid binnen in ons zit."

In een Nederlandse studie gaven vrij veel kinderen aan "dat ze door het filosoferen meer weten en begrijpen van de (filosofische) onderwerpen die besproken worden". De onderzoeker komt echter via analyse van filosofische gesprekken in de klas tot de conclusie dat ze niet tot filosofisch onderzoek van de begrippen komen en vermoedt dat dat te wijten

is aan het feit dat de lesmethode (die in het onderzoek gebruikt is) vooral aandacht schenkt aan een goede dialoog en minder aan de filosofische onderzoeksgemeenschap.

In een Schotse studie rapporteerden de meeste leerlingen dat hun standpunten veranderd waren door de filosofieersessies. Bijna de helft vond het filosoferen intellectueel uitdagender dan andere onderwerpen en één op drie verwees expliciet naar een dieper begrip van filosofische thema's. Verschillende kinderen apprecieerden het dat ze geen foute antwoorden konden geven. Hierbij moeten we echter opmerken dat er ook in een filosofisch gesprek goede en minder goede antwoorden zijn. Dat er niet één juist en zeker antwoord is op filosofische vragen, betekent nog niet dat er geen slechte antwoorden zijn, zoals argumenten met een redeneerfout of opvattingen die niet met argumenten onderbouwd worden.

5. Taalvaardigheden

Filosoferen met kinderen zorgt voor een vooruitgang in de taalvaardigheden van leerlingen. Het verrijkt hun woordenschat en verbetert hun spreekvaardigheid: na een reeks filosofieersessies spreken ze langer en doordachter, kunnen ze hun ideeën beter voorwoorden en gebruiken ze taal op een expressieve en overtuigende manier.

Leerlingen die op een tweetalige school filosoferen in een andere dan hun thuistaal, leren zich beter uitdrukken in die taal en hebben interesse in het uitbreiden van hun woordenschat voorbij de louter functionele taal. Voor anderstalige nieuwkomers is filosoferen met kinderen een goed middel om hun mondelinge vaardigheden in de nieuwe taal te versterken. In vergelijking met veel andere taallessen voeren de leerlingen langere en authentieke conversaties met elkaar, is de leraar minder aan het woord en helpen de leerlingen elkaar wel bij het vinden van woorden of de juiste zinsconstructie.

Dat filosoferen met kinderen de taalvaardigheden versterkt, kunnen we begrijpen vanuit verschillende aspecten van het filosofisch gesprek. De leerlingen oefenen meer in het spreken, omdat ze meer en langer aan het woord zijn. In de gesprekken moeten ze proberen om hun gevoelens met nuance uit te drukken, de mening van anderen in twijfel te trekken zonder hen te kwetsen en ingewikkelde problemen te bespreken.

6. Sociale en communicatieve vaardigheden

Filosoferen met kinderen verbetert de luistervaardigheden. De leerlingen leren luisteren naar het standpunt van anderen en proberen het te begrijpen, ze leren hun beurt af te wachten en elkaar niet te onderbreken. Ook de sociale en communicatieve vaardigheden en de interpersoonlijke relaties gaan erop vooruit. Zowel de communicatie tussen leerlingen onderling als tussen de leraar en leerling neemt toe in kwaliteit en in kwantiteit. Leerlingen die aanvankelijk agressief en beledigend reageerden wanneer iemand het oneens was met hun standpunt, zijn na verloop van tijd bereid om te luisteren naar andere meningen, ondersteunen anderen en zijn geduldig. De kinderen leren om alternatieve visies niet als een kritiek op hun eigen visie te zien, zijn meer bereid om ideeën van anderen te aanvaarden en kunnen op een respectvolle manier (zonder ruzie) een meningsverschil hebben. Ze leren samen beslissingen te nemen, problemen op te lossen, tot een consensus te komen en beter samen te werken. Omdat ze binnen het gesprek gelijk zijn, voelen ze een veiligheid en vertrouwen om te communiceren zonder over elkaar te oordelen. Sommige leraars vermoeden dat de kinderen op een sociale manier leren converseren zoals ze dat thuis vaak niet meer doen omwille van computerspelletjes, weinig gezamenlijke maaltijden, gewijzigde familierelaties, ...

Bij de leerlingen groeit er meer bereidheid en vertrouwen om vrijuit voor de hele klas te spreken. Ze zijn niet bang om iets in te brengen omdat ze weten dat er verschillende mogelijke antwoorden zijn. Naarmate de filosofieersessies vorderen, participeren er meer leerlingen aan de gesprekken en worden hun bijdragen langer. Meestal zijn er enkele leerlingen (niet altijd dezelfde) die niet deelnemen, maar zij dragen wel bij aan de discussies in paren en kleine groepjes. Leerlingen die eerder rustig en terughoudend zijn in de klas, participeren vaak goed aan de gesprekken.

Sommige leerlingen voelen door de gesprekken herkenning, omdat ze horen dat ze niet de enigen zijn die met een bepaald probleem kampen. Soms ontstaan er nieuwe relaties en

vriendschappen tussen leerlingen die vroeger weinig contact met elkaar hadden of zelfs 'vijanden' waren.

7. Gedrag

Leerling: "Ik had de gewoonte om vaak te schreeuwen en filosoferen voor kinderen helpt me om te wachten".

De leerlingen, ook zij die gewoonlijk humeurig zijn of moeilijk gedrag stellen, gedragen zich vaak goed tijdens de filosofie sessies en respecteren de regels. Enkele kinderen merken op dat ze reflectiever en minder impulsief zijn geworden.

Leerlingen en leraars merken eveneens positieve veranderingen op in sociaal gedrag buiten de filosofie sessies, in andere lessen en op de speelplaats, waarschijnlijk vanwege de verbeterde sociale en communicatieve vaardigheden. Sommige leerlingen vermelden trots dat ze de regels van het filosoferen ook op andere plaatsen toepassen, zoals op de speelplaats of thuis. De kinderen kunnen gemakkelijker conflicten vermijden of ze oplossen, omdat ze kunnen overleggen met elkaar. Een leraar merkt bijvoorbeeld op dat twee kinderen die tegen elkaar botsen nu aan elkaar vragen waarom dat gebeurde en het uitleggen, waardoor het snel vergeten is. Leerlingen vechten en schreeuwen minder en gedragen zich minder negatief. Filosoferen met kinderen wordt in sommige scholen gebruikt om problemen zoals pesten, racisme, ongelijkheid, liegen en bedriegen te bespreken.

8. Persoonlijkheid en emotionele intelligentie

Filosoferen met kinderen bevordert de eigenwaarde en bij veel kinderen stijgt het zelfvertrouwen. Hun reactie bij het falen, wanneer ze bijvoorbeeld verliezen bij een spel of slechtere schoolresultaten behalen dan hun medeleerlingen, verbetert. Het beeld dat leerlingen van zichzelf hebben in leersituaties verbetert ook: ze zien zichzelf als actieve probleemoplossers, als minder afhankelijk bij leertaken en ze hebben minder angst om iets nieuws te leren. Onderzoekers zien verder een toename van het doorzettingsvermogen, de motivatie, de nieuwsgierigheid en de betrokkenheid.

Het vermogen van kinderen om verschillende emoties te benoemen, met hun emoties om te gaan, hun gedachten met gevoelens te verbinden en samen met anderen hun gevoelens te verkennen, vergroot.

Bij leerlingen die vier jaar wekelijks in de klas filosofeerden, bleek bij een onderzoek naar persoonlijkheidskenmerken dat ze extravanter, oprechter en meer emotioneel georiënteerd waren dan kinderen in de controlegroep, waarschijnlijk omdat ze tijdens de filosofie sessies aangezet worden om samen te werken en empathisch te zijn. Ze waren ook emotioneel iets minder stabiel, vermoedelijk omdat bij het filosoferen (schijnbare) zekerheden in vraag gesteld worden.

Bij een kleinschalig quasi-experimenteel onderzoek bij kleuters in Madrid stelden de onderzoekers vast dat filosoferen over de oorzaken, de gevolgen en strategieën om negatieve emoties te reguleren (gecombineerd met andere activiteiten rond emoties) bij de vijfjarigen hun expliciete, verbale kennis over emoties deed toenemen. Deze kennis groeide niet bij vierjarigen, wat de onderzoekers doet vermoeden dat een dialogische aanpak bij die leeftijdsgroep nog niet zo goed werkt om hun expliciete kennis over emoties te doen groeien. Zowel bij de vijf- als bij de vierjarige kleuters verbeterde hun sociale competentie: wanneer aan hen sociale situaties werden voorgelegd, waren ze beter in staat om uitleg te geven over strategieën met betrekking tot sociale interactie; bovendien verbeterde hun sociometrische status, een maat waarmee aangegeven wordt in welke mate een kind binnen de groep leeftijdsgenoten aanvaard is.

9. Moreel oordeelsvermogen

Een filosofische onderzoeksgemeenschap bevordert het moreel oordeelsvermogen van kinderen, dat zowel een cognitief als een affectief aspect omvat. Het empathisch vermogen en zorgzame denken van de kinderen neemt toe, omdat ze leren zich in het standpunt van iemand anders in te leven en vanuit een ander gezichtspunt te denken. Veel kinderen

geven aan dat ze anderen op een andere manier hebben leren bekijken. Ook bij jongeren blijkt filosoferen het tonen van empathie ten opzichte van anderen te vergroten.

Als de kinderen geconfronteerd worden met morele dilemma's, kunnen ze beter redenen geven om een morele keuze of beslissing te verantwoorden. Ze merken zelf dat ze problemen zorgvuldiger en geduldiger analyseren en overwegen voor ze beslissen om te handelen. Wanneer morele problemen aan hen voorgelegd worden, wegen ze de gevolgen voor alle betrokken partijen beter tegen elkaar af. Filosoferen blijkt het sterke morele gevoel dat kinderen hebben te voeden en kan hun waarden bijbrengen. Jongeren die regelmatig participeerden in een filosofische onderzoeksgemeenschap groeien als verantwoordelijk en ethisch lid van een gemeenschap.

10. Democratische vaardigheden en attituden

Tot de democratische vaardigheden en attituden behoren zelfstandig en kritisch denken en oordelen, dialogeren en het vermogen om met diversiteit om te gaan. Hoewel deze vaardigheden grotendeels overlappen met domeinen die hierboven besproken zijn (denkvermogen, sociale en communicatieve vaardigheden, moreel oordeelsvermogen), besteed ik er omwille van de actuele aandacht voor burgerschapscompetenties afzonderlijk aandacht aan.

Een Nederlandse studie komt tot het besluit dat leerlingen tijdens de filosofie sessies wel zelfstandig maar niet kritisch en reflectief denken. Ze argumenteren wel (meestal spontaan), maar ze onderzoeken zelden de vooronderstellingen van hun opvattingen en de geldigheid en relevantie van argumenten en redeneringen. Zoals hierboven aangegeven, concluderen de meeste studies wel dat filosoferen met kinderen het kritisch denken stimuleert (§ 3). Volgens het Nederlandse onderzoek stimuleert filosoferen met kinderen wel de dialogische vaardigheden: ze praten over een gemeenschappelijke vraag, hebben interesse voor de opvattingen van medeleerlingen en bouwen er verder op. Bovendien waarderen leerlingen onderlinge verschillen en kunnen ze er op een positieve manier mee omgaan.

Verschillende studies tonen aan dat kinderen die filosoferen meer respect voor anderen en hun visies krijgen en toleranter zijn voor andere meningen en ervaringen. Hun weerbaarheid verhoogt.

In Groot-Brittannië werden verschillende onderwijsmethoden onderzocht waarvan men vermoedde dat ze sleutel-ingrediënten bevatten om bij jongeren weerstand op te bouwen tegen extremisme. Filosoferen met kinderen was één van de tien case study's. Leidersfiguren van het vijfde en zesde middelbaar werden opgeleid om filosofische gesprekken te voeren met kinderen uit de lagere school. In het project werd niet onderzocht of filosoferen met kinderen effectief de ontwikkeling van extremistisch gedachtegoed kan reduceren, maar de methode werd wel geselecteerd omdat men op basis van interviews met radicaliseringexperten en een literatuurstudie dacht dat ze vaardigheden bijbrengt die dat effect kunnen hebben: de kinderen leren verschillende gezichtspunten in hun eigen denken te integreren, hun kritisch denken wordt gestimuleerd en ze leren met elkaar communiceren, ook over controversiële onderwerpen.

11. Effecten voor leerlingen met speciale noden

Verschillende studies tonen dat het filosoferen met kinderen een bijzonder positief effect heeft voor kinderen met bijzondere noden.

De hierboven vermelde (§ 2) grootschalige Engelse studie toonde een vooruitgang in schoolse vaardigheden die voor kinderen uit kansarme gezinnen groter was: vier maanden voor begrijpend lezen en drie maanden voor wiskunde. In tegenstelling tot de andere kinderen boekten zij ook een vooruitgang (van twee maanden) op het vlak van schrijven: spelling, grammatica en interpunctie.

In een Londense school met veel kansarme leerlingen, die al tien jaar filosofie sessies houdt, stijgen de leerprestaties voor lezen, schrijven en wiskunde uit boven de nationale gemiddelden van kansarme leerlingen. De positieve effecten op de intelligentie zijn er ook in klassen met veel kansarme leerlingen en een etnisch gemengde groep.

Uit een andere grootschalige Engelse studie bleek dat het positief effect op communicatievaardigheden, samenwerken en weerbaarheid groter is bij kansarme kinderen. Terwijl andere studies een verbetering van de empathie rapporteren bij een grote groep leerlingen, vond deze studie enkel een positief effect op de empathie van kansarme leerlingen.

Een Spaanse studie, waarbij de intelligentie van kinderen opnieuw getest werd na vier jaar filosoferen, vond een bijzonder positief effect voor leerlingen met een lager IQ. Volgens de onderzoekers zou het filosoferen hen uit de risicozone kunnen houden. In een Schotse studie bleek de winst na 16 maanden filosoferen niet het grootst te zijn voor kinderen met een laag IQ, maar voor kinderen met een gemiddeld IQ. Hoewel de kinderen die aanvankelijk in het laagste kwartiel scoorden twee jaar na de filosofie sessies iets van de originele winst verloren waren, bereikten ze toch nog een score die gelijk was aan het gemiddelde van de controlegroep. Voor kinderen die op de IQ-test aanvankelijk in het hoogste kwartiel scoorden, bleek de winst na de filosofie sessies iets minder te zijn dan voor de andere groepen, maar zij wonnen in de twee jaar erna meer dan de andere groepen.

In een basisschool in Zuid-Wales analyseerde een leraar de gesprekken (in groepjes van twee en vier) tijdens filosofie sessies van vier van zijn leerlingen die laag presteerden op standaardtesten begrijpend lezen. De argumentatieve en hogere-orde denkvaardigheden die deze leerlingen ontwikkelden bleken wel van een goed niveau te zijn. Ze slaagden erin om relevante vragen te bedenken, konden abstracte ideeën verbinden met hun persoonlijke ervaringen, gaven geleidelijk meer argumenten om hun visie te onderbouwen en gebruikten deze vaardigheden ook in de klasdiscussie. Ze dachten zelf na over de verschillende leerstrategieën die ze gebruiken en evalueerden die, wat wijst op de ontwikkeling van metacognitieve vaardigheden, die de leraar voordien nog niet geobserveerd had.

Eveneens in Wales merkten leraars op dat het filosoferen goed was voor 'lagere presteerders', omdat hun antwoord in de discussie wordt meegenomen en ze zo zelfvertrouwen krijgen en dat het eveneens goed is voor 'hoge presteerders', omdat ze uitgedaagd worden om te overwegen dat de standpunten van medeleerlingen misschien even geldig zijn.

In een Schotse studie bleek dat kinderen met een autismespectrumstoornis, emotionele of gedragsproblemen in het gewoon onderwijs op een betrokken wijze participeerden aan een filosofisch gesprek in de vorm van een 'community of enquiry' (CoPI), dat een duidelijke structuur heeft. Hun zelfregulatie was beter dan tijdens andere klasactiviteiten en ze gedroegen zich niet storender dan hun andere klasgenoten.

12. Een verklaring voor de positieve effecten

Hoe kunnen we verklaren dat het filosoferen met kinderen een positief effect heeft op zoveel uiteenlopende domeinen? In het filosofisch onderzoeksgesprek komen verschillende elementen samen die het leren, denken en de persoonlijkheidsontwikkeling van kinderen bevorderen.

(1) Het filosofische aspect biedt de leerlingen de noodzakelijke cognitieve uitdaging door hen te laten nadenken over ambigue filosofische begrippen (zoals schoonheid of rechtvaardigheid) en door hen te confronteren met vragen waarop geen eenduidig antwoord is. Het filosofisch onderzoek en de reflectie ondersteunen de leerlingen om tot een begrip en betekenis te komen die ze via andere onderwijsmethodes vermoedelijk niet bereiken. Ze krijgen meer intellectueel zelfvertrouwen en leren volhouden om een oplossing te vinden, ook als het – zoals bij filosofische vragen – moeilijk is.

(2) De onderzoeksgemeenschap beantwoordt aan de kenmerken van dialogisch onderwijs: de leerlingen komen tot inzicht door samen te werken; de macht over de inhoud en de vorm van het gesprek berust bij alle deelnemers (dus niet alleen bij de leraar); de vragen zijn open en meerduidig; de leerlingen geven uitgewerkte en beargumenteerde antwoorden, waarop de leraar gerichte feedback geeft door bijvoorbeeld te vragen naar argumenten; en er is een metareflectie over het proces en het resultaat van de dialoog. Uit studies blijkt dat dialogisch onderwijs de betrokkenheid van leerlingen, het leren (vooral van complexere inhoud) en de hogere denkvaardigheden bevordert. In dialogisch

onderwijs komen verschillende aspecten samen waarvan in studies is aangetoond dat ze het leren stimuleren, zoals het collaboratief leren en het stellen van hogere-orde vragen.

(3) De gunstige invloed van het filosoferen met kinderen op uiteenlopende domeinen buiten het cognitieve, is waarschijnlijk te verklaren vanuit het feit dat de leerlingen leren samenwerken om een antwoord te vinden, elkaar ondersteunen en zich moeten proberen te verplaatsen in het standpunt van medeleerlingen.

Sommige onderzoekers zien in de studies naar de effecten van filosoferen met kinderen een empirische ondersteuning van een socio-cultureel perspectief op leren (Vygotsky): kinderen ontwikkelen hun denken door taal (dialogoog) in sociale contexten waarbij ze samenwerken. Hij beschouwt het ook als een bevestiging van een holistische onderwijsbenadering die de ontwikkeling op verschillende gebieden (zoals taal, denken, het sociaal-emotionele) als onlosmakelijk verbonden ziet.

13. Besluit

Empirische studies tonen een positief effect van filosoferen met kinderen op een waaier aan domeinen: schoolse prestaties (wiskunde, begrijpend lezen en leren), cognitieve vermogens, denken over filosofische thema's, taal-, luister, sociale en communicatieve vaardigheden, gedrag, persoonlijkheid, emotionele intelligentie, moreel oordeelsvermogen en democratische vaardigheden en attitudes. Omwille van zowel deze gunstige neveneffecten als de waarde van het filosoferen zelf, die ik in een vorig nummer besproken heb, lijkt het me aangewezen om filosoferen op school in te bedden.

14. Geraadpleegde literatuur

Omwille van plaatsgebrek kan ik de ca. 45 publicaties waarop dit overzicht gebaseerd is hier niet vermelden. Wie geïnteresseerd is, kan de auteur contacteren of binnenkort het literatuuroverzicht raadplegen in het *Tijdschrift voor Filosofie*, 82(3) van 2020.

ⁱ Galle, G. (2019), Waarom en hoe filosoferen in de klas? *School- en klaspraktijk*, 61(1), 27-33.